

Anadoluda ve türkmenler arasında Köroğlu Destanının izlerine dair yeni notlar

PERTEV NAİLİ BORATAV

1931 de *Köroğlu Destanı*¹ adlı monografim çıktıktan sonra bu destan üzerine neşredilen araştırmalar olsun, metinler olsun, yazık ki büyük bir yekûn tutmaz. O zaman mevcudiyetini haber verdiğim bazı zengin rivayetler - meselâ şimdi edebiyat öğretmeni bulunan Sırrı Numanın o zaman toplamış olduğu Erzurum rivayeti - henüz neşredilmedi. Fakat ne de olsa şuradan buradan, *Köroğlu Destanı* nda varılan neticeleri ve verilen hükümleri kuvvetlendiren, ve destanın o zaman işaret ettiğim tesir sahasını ve şumulünü gösteren notlar ve rivayeleri toplamak mümkün oldu. Ben bunları, kitabımda gözettiğim plâna göre sıralıyorum :

A — Köroğlu Destanına ait şiirler: Bunlardan bir kısmı basıldı. Ben bu çeşitten olanları yeniden neşretmeyi zait buluyorum. Yalnız basıldıkları yerleri haber vereceğim ve *Köroğlu Destanı* nda mevzubahsettiğim meseleleri ilgilendiren taraflarına dokunup geçeceğim. Dört tane şiir neşredebileceğim ki bunlar şimdiye kadar basılmamış parçalardır.

1 — Nihat Sami'nin *Atsız Mecmua*, sayı 11 de neşrettiği iki parça şiir. Nihat Sami bunları, Köroğlu isimli ve XVI ncı asırda yaşamış saz şairine ait sayıyor. Benim *Köroğlu Destanı* nda da söylediğim gibi (S. 112, 118, 119) Köroğlu mahlâsını taşıyan şiirlerin hepsinin XVI ncı asırda yaşamış Köroğluna ait olması imkânsızdır. İçinde, destana ait bir telmih bulunmayan şiirlerin şair Köroğluna ait olması daha kuvvetle muhtemeldir. Lâkin destana telmih gördüğümüz andan itibaren bu ihtimal kuvvetini kaybeder. Nihat Sami'nin neşrettiği her iki şiirde de ben Köroğlu epizotlarına telmih görüyorum. Birinci parça Köroğlunun Ayvazı kaybettiği (Ayvazın öldüğü veya esir olduğu) zamana aittir. İkinci parçada "Gidinin oğlu,, diye hitap olunan Ayvazdır. Destanın pederast duyguları

[¹] Pertev Nailî, *Köroğlu Destanı*. İstanbul 1931. Türkiyat Enstitüsü neşriyatından.

ihtiva eden rivayetlerinde Ayvaz çok defa böyle aşıkane, bazan da, yine aynı şiirde görüldüğü üzere, haşin ve hiddetli hitaplara maruz kalır. Yine bu şiirdeki "Canım sen bir âdil Hansın,, mısraı da bizi şaşırtmamalıdır. Han tabiri eski devirlerde herhangi bir-sevgi, iltifat lâfzı olduğu gibi, Ayvaza birçok rivayetlerde Köroğlunun "Han Ayvazım,, diye hitap ettiği de görülüyor. Köroğlu yine aynı şiirin bir mısraında "Hem halifemsin, hem hocam,, der. Biliyoruz ki Köroğlu Ayvazı, çocuğu olmadığı için kaçırmış, kendisine evlât edinmiştir. Hatta Özbek rivayeti onun Köroğludan sonra Çamlıbele Han olduğunu söyler. "Köroğlunun azmi Acem,, mısraı bence, Özdemiroğlu Osman Paşanın maiyetinde bulunan şair Köroğlunun ağzından Osman Paşanın seferine bir telmih değil, belki Köroğlu destanının birçok rivayetlerinde gördüğümüz "Aceme karşı seferler,, e işaret olmak icap eder. Yalnız *Köroğlu Destanı* nda söylediğim şeyleri¹ burada tekrarı faydalı buluyorum: XVI-XVII nci asırlardaki İran seferleri (III ncü ve IV ncü Muradın) bu destana mühim epizotlar ilâve etmiştir.

2 — Yine Nihat Sami'nin *Atsız Mecmua*, sayı 13 te neşrettiği, Demircioğlu atlı bir saire ait parça. Nihat Saminin «bu Demircioğlu acaba Köroğlu destanındaki Demircioğlu mudur?,, sorgusuna kesin cevap vermek imkânsızdır. Şiirin "üstüne,, redifi Köroğlu şiirleri içinde üç parçanın redifinin aynıdır (*Köroğlu Destanı*, S. 173, 189, 225). Köroğlunun Demircioğlu adlı arkadaşı, kahramanın Bağdat seferinde görülür (Maraş rivayeti, 133 numaralı koşma, *Köroğlu Destanı*, S. 223). Köroğlu destanındaki kahraman Demircioğlu ile bu şiirin sahihi Demircioğlu arasındaki münasebet ne olursa olsun şu muhakkak ki bu şiir, tarihî bir şahsiyete, ordu ile beraber, IV ncü Muradın Bağdat seferine iştirak etmiş bir Yeniçeri halk şairine aittir. Nihat Saminin işaret ettiği üzere, Evliya Çelebi de ismi geçen şairle bu şiirin aynı şahıs olması meselesine gelince: Evliya Çelebide ismin Demiroğlu, mevzuumuz olan şiirde ise Demircioğlu şeklinde yazılmış olması, bizi ihtiyatla hüküm vermiye sevketmelidir.

3 — a) Konyada bir cönkte bulduğum parça. Bğnun neşrini, çok müteammim bir Köroğlu türküsünün Konya taraflarındaki şeklini gösterdiği ve her tarafı bozulmuş olmasına rağmen "tüfeğin icadiyle mertliğin bozulduğunu,, söyleyen parçası aynen kalmış olmak itibarıyla Türk zümreleri içinde tarihî ve sosyal ehemmiyeti olan bu telâkkinin² büyük bir tesir sahasına yayılışını anlattığı için faydalı gördüm:

[1] Köroğlu Destanı, s. 95 - 98.

[2] Bakınız: Köroğlu Destanı, s. 106 - 107.

Benden selâm olsun طلو ؟ Beyine
 بهی زمان ؟ Dağında yaslanmalıdır.
 Ok gürültüsünden, gürgen sesinden
 Sada verip dağlar seslenmelidir.

Nice koç yiğitten özüm üzüldü,
 Küffar geldi karşımıza dizildi...
 Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu,
 Eğri kılıç kında paslanmalıdır.

Nice koç yeğidim gelir meydana,
 Keserler kelleyi, bulaşır kana...
 Köroğlu vermeyinc سراده ؟ kötü düşmana,
 Düşman kılıc altında uslanmalıdır.

b) Konyada, yukarda söylediğim cönkle diğer bir cönkte (bu cönkler 1252 ve 1282 tarihlerini taşıyor) bulduğum üç parça. Bunların hepsinin Köroğlu dnanına ait olduğu katiyetle söylenemez; hele son iki manzumenin Köroğluna aidiyeti, ancak başlıklarından anlaşılabilir, şiirlerin sonunda mahlâs bulunmuyor. Belki bu şiirler, tarihî olarak malûmumuz olan şair Köroğluna aittir.

I

Baharın geldiği neden bilinür,
 Açılır lâlesi, sünbülü dağların.
 El ele vermiş bir sürü kızlar,
 İçinden birisi nazılan gelür.

Yürü hey sevdiğim yoluna yürü,
 Ağustosta erir dağların karı...
 Gayet güzel olcuk birinin yâri
 İğramı, çalkamı nazılan gelür.

Yürü hey sevdiğim yolundan kalma,
 Eski düşmanları dost olur sanma,
 Ölümünden korkup ta geriye dönme,
 Yiğidin serine yazılan gelür.

Bir Mevlâya kalmış bir yalnızlık,
 Koç yiğide gelmiş ayrılık بهی ؟
 Kendin sakın همدنلی کاله ؟
 Köroğlu üstüne bazılan gelür.

II

Hazâ türkü Köroğlu

Aman hey Allahım aman!
 Bürüdü dağları bir bölük duman
 Gurbet ilde hasta olanın hali pek yaman,
 Kıyma Felek, kıyma, gurbet ildeyük.

Gurbet ilde hasta düştüm yatarım,
 Yârim yok mu sora hatırım.
 Garip ölüsüdür anı götürün...
 Kıyma Felek, kıyma, gurbet ildeyük.

Ana ben ölürsem nic' olur hâlin,
 Nereye dökülür erzakım mâlim...
 Gençliğimde geldi şu kötü ölüm...
 Kıyma Felek, kıyma, gurbet ildeyük.

Ana ben ölürsem kara giyersin,
 «Hanı benim oğlum?» der de ağlarsın,
 Çoklar (duydu bunu) sen de duyarsın.
 Kıyma Felek, kıyma, gurbet ildeyük.

Kırmızı çıkılı bağlarım mı var?
 «Gitme kardaş!» deyü ağlarım mı var?
 Hele ben ağlarsam ağlarım mı var?..
 Kıyma Felek, kıyma, gurbet ildeyük.

Gurbet ilde demir zincir kırılmaz,
 Koç yiğid olanın hali sorulmaz,
 Bizi (bu) diyarda arar bulunmaz...
 Kıyma Felek, kıyma, gurbet ildeyük.

III

Türkü Köroğlu

İki durnam geldi konu bunara,
 Başı yeşil, ayakları kırmızı.
 Şeker ezmiş yanağından lebinden,
 Kiraz gibi bal dudağı kırmızı.

Dudu hanım gel gel otur yanıma,
 Kâr eyledi ilin sözü canıma.
 Öldür beni, sok ellerin kanıma,
 Ko desinler: «ağ elleri kırmızı».

Altı ay oldu ben şu dağdan aşalı,
Yedi yıl oldu kız sözün düşeli.
Geç gidelim bizim hane dōşeli,
Dōşemesi baştan başa kırmızı.

B — Kōroğlu Destanına ait rivayetler:

4 — İstanbul Üniversitesinde İlahiyat Profesörlerinden Bay Şerefeddin Konyalı bir hocadan naklen anlattığı fıkra: Bir kadın “kōr olası Kōroğlu,, dermiş. Kōroğlu bunu duymuş, “Valide, neden böyle söylüyorsun, Kōroğlundan ne fenalık gördün?,, diye sormuş. Kadın da: “Bilmiyorum, oğlum; herkes «kōr olası Kōroğlu» diyor, ben de onlara uydum,, demiş. Bu fıkra, herkesin hükümlerine, anlamadan, dinlemeden uyanları misal göstermek için anlatılmış Kōroğlunun herkese fenalık eden şerir bir haydut olmadığını da zarif bir nükte ile anlatmak itibarıyla önemlidir.

5 — Kōroğlu Destanını yazdıktan sonra görebildiğim N. Berezinin Turetskaya Hrestomatiyasındaki (1862, Kazan) dört Türkmen şarkısı (t. II, s. 89-92) Kōroğlunun Türkmenler arasındaki ehemmiyetini, şiirlerinin yayılışını gösteren güzel parçalardır. Kōroğlunun kendi kahramanlıklarından bahhseden ve kahramanlık, mertlik öğütlerini ihtiva eden bu şiirler destanın menkıbe ve epizotlarına yeni bir şey ilâve etmiyor.

6 — 1931 senesi haziran-temmuz aylarında, yani kitabım neşredildikten sonra, Bolu ve Mudurnu taraflarında yaptığım bir gezide, Bolunun Çarşamba kamununda, Kōroğlu Dağına yakın yaylâlarda Kōroğluna dair topladığım rivayetler:

a — Kōroğlu Ayvaza: “Eğer Bolu Beyinin avlusundaki tel çiçeğini getirebilersen seni evlendireceğim,, diyor. (Bu rivayeti söyleyen, Çarşamba Kozyakası köyünden Sadık Hoca, Kōroğlu hikâyesini az çok İstanbul rivayeti gibi anlatıyor. Yalnız İstanbul rivayetindeki Temürlenk oğlu Kanan yerine sadece “Demürlenk,, diyor).

b — Yine aynı Kozyakası köyünden Kara Kâhya Hüsnü Ağa, bu hikâyeyi pek iyi bilmediği, ancak hatırladıklarını söyleyebileceği kaydını koyduktan sonra şunları anlattı: “Kōroğlu, Kōroğlu — Dağından kalkmış, Çarşanbadan doğru Nallihane, oralaıdan da başka yerlere gitmiş. Nallihanda eski bir han varmış. Orda Kır Atın nalı varmış. O handan, yani Kōroğlunun atının nalını bıraktığı için Nallihan denilen handan ötürü bu kasabaya o isim verilmiş,,. Kara Kâhyaya göre bu han da saman parasiyle yapıldığı için lânetlenmiş hanlardan biridir; biri de Mudurnu-Bolu yolu üzerinde, Mudurnuya yarım saat mesafede Dibek Handır.

Nallıhan bundan epey evvel bir yanmış, o zaman bu han da yanmış. Yanmadan evvel Hüsnü Ağa o hani ve nalı görmüş. Bu nal çok kocaman, bir bazlamaç büyüklüğünde, bir nalmış. Kozyakasında beni konuklayan Bay Asım Nallıhandaki bu nalı yedi sekiz sene evvel görmüş. Bu, on sekiz delikli kocaman bir nalmış. Hüsnü Ağa, katiyetle söylememekle beraber: "Köroğlunu çizmesi de Sivrihisarda olsa gerek,, dedi.

c — Yine Hüsuü Ağaya göre, Ayvazın babası Kasap, gâvurdur.

7 — Ben bu gezide Köroğlu kayasına (Köroğlu Dağının 2300 rakımlı en yüksek tepesi) kadar çıktım. Boluda Köroğlu kalesine dair rivayetleri (bakınız: Köroğlu Destanı s. 138) tahkika çalıştım. Kayanın tepesinden gördüğüm şunlardır: Kayanın ve tepenin cenup cephesinde iki tanesi mustatıl, bir tanesi mezar gibi beyzî taşlarla çevrilmiş yerler var. Bir tanesinin içinde toprak eşilmiş; ihtimal çobanlar, buralarda sık sık tesadüf olunduğu veçhile, define aramışlardır. Mustatıl olanlar çok büyük, ötekiler daha küçük. Bunlar, eski duvar artıklarına benzerse de hiçbirinde harç alâmeti yok; kuru duvar manzarasını veriyorlar. Daha garpta yine mezara benzeyen bir yer var. Duvarlarla bu ikinci mezarı birleştiren ve takriben 200 adımlık, genişçe bir yol izi var. Bay Asımın çobanları bu mezar taslağına Köroğlunun mezarı diyorlar. Çarşamba Kozyakasında beni konuklayan Bay Asımın yeğeni, ve Bay Ahmedin oğlu Hıfzının annesinin babası 30 sene kadar evvel bu Köroğlu kayasına çıkmış. O zaman yapı duvarları daha yüksek imiş ve üzerlerinde mazgal deliklerine benze delikler varmış.

C — Köroğlu destanının tesirini gösteren kayıtlar :

8 — Ahmet Refikin, *Anadolu Mecmuası* sayı I de neşrettiği notlara göre, IV ncü Mehmet zamanında İbşir Paşanın adamlarından bir Ankara mollası vardır ki adı Kö oğludur. Bektaş adlı biri tarafından katlediliyor. İbşir Paşa da bu Bektaş ve şeriklerini katlediyor. Bu "Molla,, Köroğlu adını nerden almıştır, bunu tahkika imkân bulamadım.

9 — Konyada Babalık gazetesinin 10 eylül 1933 tarih ve 4234 sayılı nüshasında Memduh Yavuz, 18 asır Konya tarihini ilgilendiren, hükûmetle mahallî göçebe Beylerin münasebetlerini ve aralarındaki ziddiyeti anlatan bir menkıbe ve bu menkıbeye ait bir şiir neşretti. Boz Beyin türküsü diye meşhur olan bu manzume bize 1158 senesinde (Boz Bey ile Çelik Mehmet Paşanın [1] mücadeleleri tarihi) dahi, eski devirlerde olduğu gibi Köroğlunun, hükûmet otoritesine isyan eden göçebeler nazarında maneviyatından yardım beklenen büyük, efsanevî bir kahraman gibi telâkki edildiğini göstermek itibariyle çok ehemmiyeti haizdir. Türkünün bizi alâkadar eden parçası şudur:

[1] Çelik Mehmet Paşa için bakınız: Sicili Osmanî c. IV, s. 248.

Atımın kolları dağlı,
Ellerim arkamdan bağılı...
Unnaş (yetiş) şimdi koç Köroğlu!
Boz Beyi istemiş Vezir.

Boz Bey, hükûmete isyan etmiş Türkmen Beyi, Vezir de Boz Beyi tenkil etmek istiyen Çelik Mehmet Paşadır.

10 — İstanbul Ünive-sitesi Edebiyat şubesi talebesinden Messerretin söylediğine göre, İneboluda bir cins elma vardır ki adına Köroğlu elması derler,

Etnik ve coğrafi isimler :

11 — Elbistan ilçesine tâbi Nurhak Dağında bulunan 12 Türkmen aşiretinden biri Köroğlu aşiretidir ki 40 aileden ibarettir (Gaziantep gazetesi, 9 mart 1931, sayı 50 de, Ali Rıza, Nurhak Dağı oymakları). Bay Ali Rızanın bu kaydı bize Köroğlu destaniyle Türkmen aşiretleri arasındaki sıkı münasebetleri gösteriyor. Yukarda Boz Beye dair yazdığımız satırlar da bu münasebetin sıklığını teyit eder.

12 — Köroğlu Destanının neşrinden sonra bu destana ait olarak tesbit ettiğim coğrafi isimler şunlardır :

a — Bolunun ilçelerinden Göynükün Sarılar köyünün başında, Köstebek köyüne de yakın Sarılar Kayası. Buna, Köroğlu tepesi de derler (Mudurnuda, Şehirîlilerin Nureddinin annesinden, ve o zamanki belediye reisi Bay Sabriden).

b — Bolu ile Kastamonu arasında, Köroğlu Çamlıbeli diye meşhur dağ (Çarşamba, Kozyakalı Hıfzı ve Bolulu İbrahimden).

c — Afyonkarahisarın şimal İstikametinde, Afyon-Eskişehir demiryolunun şarkında, İhsaniye ile Döğer demiryolu parçasının tam orta noktasının 17 km. kadar şarkında, Karaböyüklü Dağı ile Kazuçuran Dağı arasında Köroğlu Kalesi (İsmail Hakkı, Yunanlılarla İstiklâl Harbi, büyük taarruza ait krokiden).

d — I: 400000 mikyasında, Kiepertin haritası, B. VI da, tul: 42° ile 42° 30' arası; arz: 40° ile 40° 30' arasında Köroğlu köyü.

e — Kiepert, B.V de, Kızıl Irmak üzerinde, tul: 37° 30' ile 38° arası, ve arz: 39° 30' ile 40° arasında Köroğlu köyü.

f — Kiepert, B. VI, Mamahatun (Tercan) ve Tuzlasu eenubunda, tul: 40° ile 40° 30' arası ve arz: 39° 30' ile 40° arasında Köroğlu Kalesi.

g — Kiepertten küçültülmüş, 1:1000000 mikyasında türkçe erkânı-harbiye haritasında, Boludaki Köroğlu Dağı yakınında, Deliler yaylâsı.

Köroğlu rivayetlerindeki, Köroğlunun arkadaşları, Delileri ile bu coğrafi isim arasında herhangi bir münasebet olup olmadığını tahkik etmek gerektir.

D — Köroğlu oyunları :

13 — Köroğlu oyunları ve oyun havaları hakkında Köroğlu Destanında malûmat vermiştim (s. 132). Bu destanın musiki ve dans folkloruna yapmış olduğu derin tesirleri meydana çıkaran her türlü araştırmalar, bu tesirin şumulünü göstermek itibariyle bizi de ilgilendirir. Bunun için, son dört sene zarfında Köroğlu oyunlarına dair gözüme işen notları burada saymadan geçmiyeceğim. Bunlar, üç mahalde tesbit edilmiş oyunlardan ibarettir: 1 - İstanbul; 2 - Safranbolu; 3 - Ankara, Kızılcahamamda Haymana göçebe yürüklerinin oyunları (Ahmet Baha, Bartın Gazetesi, sayı 280 - 291 ve 305, 306).

İstanbulda bu eylül ayında yapılan büyük Balkan festivalinde harmonize edilerek oynandığını ve çok sevilip alkışlandığını duyduğumuz Köroğlu oyunu herhalde Köroğlunun menkıbeleri, şiiirleri, türküleri ve havaları kadar popüler, canlı bir oyundur.
